

Kaja Drag

Harcerskie sztandary i muzealnictwo

HARCERSTWO

*Rocznik naukowy Muzeum Harcerstwa
nr 1, 2018, s. 167-178*

W 2001 r. władzom Związku Harcerstwa Polskiego udało się zrealizować plan, którego pomysł zrodził się jeszcze w okresie II Rzeczypospolitej. Było nim utworzenie Muzeum Harcerstwa¹. Nowo powołane muzeum po raz pierwszy w harcerskiej historii stworzyło ramy prawne, które pozwoliły nie tylko na zabezpieczenie gromadzonych pamiątek harcerskich, przyniosły również możliwość pozyskiwania funduszy ze środków państwowych, między innymi na zabezpieczanie, konserwację i restaurację obiektów zabytkowych. Muzeum przejęło opiekę nad pamiątkami gromadzonymi we wcześniejszych latach przez Komisję Historyczną GK ZHP². Wśród zbiorów tych wymienić należy m. in: bogaty księgozbiór, kroniki i archiwalia, plakietki, znaczki oraz naszywki, znalazła się wśród nich również kolekcja historycznych harcerskich sztandarów i proporców.

Historię powstawania wspomnianej powyżej kolekcji udało się odtworzyć dzięki zachowanej dokumentacji. Pierwszy spis zgromadzonych w budynku przy ul. M. Konopnickiej 6 w Warszawie, sztandarów wraz z dokumentacją fotograficzną³ sporządzono 30 października 1984 r. Zawierał on 31 pozycji. Następny spis, zawierający 32 pozycje, sporządzony 1 stycznia 1985 r. był protokołem przekazania zinwentaryzowanych w roku poprzednim sztandarów. Sygnatariuszem strony przekazującej był prywatny kolekcjoner Władysław Węgler, a przyjmującej w imieniu Komisji Historycznej i Głównej Kwatery ZHP: Wanda Piotrowska, Zbigniew Duszota, Paweł Zarembski i Marian Mischuk.

Kolejny wykaz sztandarów sporządzono 26 września 1990 r. przy okazji oceny ich stanu zachowania przez p. Ewę Szczęsną, ówczesnego Kierownika Pracowni Kon-

1. Muzeum Harcerstwa powołano decyzją Naczelnika Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 6 czerwca 2001 r. na podstawie 5. i 6. artykułu ustawy o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r. oraz ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r. W Statucie Muzeum Harcerstwa zapisano, iż jest ono jednostką organizacyjną o charakterze naukowo-badawczym i kulturowo-oświatowym, której celem jest:

3. trwała ochrona dóbr kultury związanych z historią harcerstwa polskiego i skautingu,

4. informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów,

5. upowszechnianie podstawowych wartości harcerstwa i harcerskiej myśli pedagogicznej

6. kształtowanie wartości poznawczych oraz umożliwienie kontaktu ze zbiorami poprzez działalność określoną w § 6. statutu.

2. Od 1984 r. nazwa komisji kilkakrotnie ulegała zmianie: Zespół Historii i Dokumentacji GK ZHP, Wydział Historii i Dokumentacji GK ZHP, Wydział Seniorów i Historii Głównej Kwatery ZHP.

3. Wykonano ją w listopadzie 1984 r.

serwacji Tkanin Muzeum Narodowego w Warszawie. Znalazło się w nim 35 pozycji. Protokół zawiera kilka nowych sztandarów, m. in. płat awersu sztandaru Hufca Harcerzy Wola-Ochota Warszawa⁴, sztandar Organizacji Harcerskiej⁵ oraz niezidentyfikowany sztandar z haftowanym orłem, lilijką i napisem „Czuwaj”⁶. Nowe sztandary najprawdopodobniej odkupiono od innego prywatnego kolekcjonera. Przy okazji oceny stanu technicznego w 1990 r. wykonano również dokumentację fotograficzną 34 sztandarów. Warto zaznaczyć, że w międzyczasie z dotychczasowej kolekcji kilka sztandarów wróciło do macierzystych środowisk, m. in. 6 marca 1985 r. został odebrany sztandar 37 Warszawskiej Drużyny Harcerzy im. Szymona Mohorta, który powrócił na ul. Konopnickiej 6 dopiero 3 kwietnia 2007 r., czyli już po utworzeniu Muzeum Harcerstwa.

Z pokwitowania wystawionego przez Warszawski Szczep „Pomarańczarnia” wynika, iż w zbiorach Komisji znajdował się również fragment historycznego powojennego sztandaru 23 WDH. Fragment ten został przekazany w depozyt do Izby Pamięci Szczepu, do którego miał ostatecznie trafić dopiero po konserwacji w Muzeum Wojska Polskiego⁷.

Zgromadzona w Muzeum Harcerstwa kolekcja liczy obecnie 213 sztandarów i proporców organizacyjnych oraz okazjonalnych. Do powiększenia kolekcji w dużym stopniu przyczyniły się zmiany organizacyjne, przeprowadzone w latach 90., związane z reformą administracyjną kraju, które wymusiły wprowadzenie nowego podziału terytorialnego chorągwi i hufców. Najwięcej sztandarów zaczęło jednak spływać do kolekcji po utworzeniu Muzeum Harcerstwa, a zwłaszcza po 2005 r. Wówczas uchwałą Głównej Kwatery ZHP nr 199/2005 z 29 września

2005 r. weszła w życie Instrukcja w sprawie Sztandarów ZHP. Zobowiązywała ona jednostki harcerskie w momencie ich rozwiązania do przekazywania sztandarów Muzeum Harcerstwa. Po otrzymaniu nowego zabytku harcerscy muzealnicy dokonują oceny stanu technicznego każdego sztandaru, wyceny oraz wpisu do inwentarza muzealnego.

Jednostkom harcerskim zazwyczaj trudno rozstać się z „pamiątką”, jaką jest sztandar, będący symbolem wartości ideowych oraz świadectwem historii środowiska. Nie oznacza to jednak, że w jednostkach macierzystych zabytki są we właściwy sposób zabezpieczone przed niszczeniem i degradacją. Bardzo często wywieszane są w miejscach narażonych na bezpośrednie negatywne działanie promieni słonecznych, wilgoci czy dotyku. Z tego właśnie powodu tak ważna jest rola Muzeum Harcerstwa, które równoległe do działalności stricte muzealniczej prowadzi również szeroką działalność edukacyjną i informacyjną, mającą na celu wskazywanie właściwego postępowania z harcerskimi pamiątkami.

Muzeum Harcerstwa opiekuje się oddanymi mu pod opiekę obiektami, zachowując siedem najważniejszych zasad postępowania z zabytkami. Należą do nich: Primum non nocere, maksymalne poszanowanie oryginalnej materii, minimalna niezbędna ingerencja, usuwanie tego (i tylko tego), co na oryginał działa niszcząco, dbanie o czytelność i odróżnialność ingerencji oraz estetyczne podporządkowanie oryginałowi, odwracalność metod i materiałów, wykonanie wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie. We właściwym wypełnianiu tych zasad pomaga Muzeum Harcerstwa współpracująca z nim od 2004 r. Pracownia Konserwacji Tkanin Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, która na bieżąco

4. Do zbiorów Archiwum GK ZHP płat został przekazany przez Czesława Ziółkowskiego 24 sierpnia 1983 r. MH/48/ZG.

5. MH/162/ZG.

6. Po wzorze orła należy wnioskować, iż sztandar powstał przed 1919 r. MH/16/ZG.

7. Pokwitowanie nie datowane, z lat 1984-1986.

dokonuje oceny stanu zachowania kolekcji. Korzystając z podpisanego Porozumienia o współpracy pomiędzy Muzeum Harcerstwa a Muzeum Wojska Polskiego poddano ocenie i wycenie konserwatorskiej całość kolekcji, a w 2009 r. wybrano dziesięć obiektów ze względu na wiek, stan zachowania i wartość historyczną, dla których przygotowano opinie konserwatorskie. W dwa lata później dzięki funduszom pozyskanym z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego⁸ oraz zgromadzonym z pomocą darczyńców, konserwacji i restauracji poddano pierwsze sztandary. Należały do nich: „Sztandar Lwowskiej Chorągwi Harcerzy ZHP” z 1933 r. oraz sztandar XI Warszawskiej Żeńskiej Drużyny Harcererek. W 2013 r. pozyskano kolejne fundusze z dotacji celowych MKiDN na konserwację i restaurację sztandaru I Drużyny Harcerskiej w Pińczowie z 1919 r. oraz sztandaru I-szej Amurskiej Męskiej Drużyny im. Tadeusza Kościuszki z 1918 r. Tą samą drogą udało się pozyskać środki w 2014 r., dzięki nim szansę dłuższego przetrwania otrzymał sztandar Hufca Harcerzy w Skierniewicach, sztandar „Białaczów 1928” oraz proporzec „Piotrkowskie Skautki Kolegom z Kompani” datowany na 1915/1916 r.

Weksylia (termin użyty w niniejszym tekście w odniesieniu do sztandarów i proporców harcerskich za A. Znamierowski⁹) ulegają niszczeniu wskutek szkodliwych czynników, które nieustannie oddziałują na tkaniny. Pośród nich wymienić należy przede wszystkim: czynniki mechaniczne, światło, niewłaściwą temperaturę i wilgotność, zanieczyszczenia powietrza oraz szkodniki biologiczne – mikroorganizmy i owady. Światło powoduje stopniowe niszczenie wszystkich tkanin. Promienie pochłonięte przez tkaninę wywołują reakcje fotochemiczne, które przyspieszają proces utlenia-

nia. Długotrwałe oddziaływanie światła wywołuje zmiany fizyczne i chemiczne we włóknach oraz barwnikach użytych w procesie wytwarzania tkaniny. Niszczące działanie światła jest tym bardziej niebezpieczne, że zachodzące pod jego wpływem procesy niszczenia przebiegają na ogół dość powoli i są nieodwracalne. Zmiany barwne tkaniny są pierwszymi zauważalnymi zmianami wywołanymi przez światło. Niebarwione włókna żółkną, barwione płowieją, powodując nieczytelność kompozycji kolorystycznych, przez co tracą swoje pierwotne znaczenie. Zmiany barwne na tkaninie świadczą o rozpoczęciu reakcji fotochemicznych. Istotnym jest fakt, iż nie da się ich całkowicie przerwać. Raz rozpoczęte, spowodowane nawet jednorazowym intensywnym naświetleniem, mogą przebiegać dalej zarówno w warunkach optymalnego oświetlenia obiektu, jak również bez dostępu światła. Z tego też powodu tak ważna jest profilaktyka polegająca na ograniczeniu naświetlania.

Duże znaczenie ma oddziałujący rodzaj światła, jego intensywność a także czas naświetlania. Światło słoneczne jest dla tkanin najbardziej szkodliwe, to właśnie na nie narażone są nasze harcerskie sztandary podczas ich użytkowania. Niekorzystny wpływ ma również światło lamp jarzeniowych i wolframowych. Ekspozując sztandary muzea starają się ograniczyć dopływ światła do niezbędnego minimum, dbając o właściwe ich natężenie, jak i czas oświetlania obiektów. Działanie szkodliwych promieni ultrafioletowych można zredukować przez zastosowanie filtrów i osłon. Jest to ważne, gdyż to one wywołują reakcje fotochemiczne i generują wolne rodniki promieni podczerwonych. W dobrych praktykach profilaktyki konserwatorskiej zaleca się stosowanie oświetlenia do 50 luxów oraz nieprzekraczanie naświetlania tkaniny dłużej niż 1000 godzin w ciągu roku.

8. Dalej MKiDN.

9. Weksylium – „znak bojowo-rozpoznawczy lub rozpoznawczy, wykonany z tkaniny, mocowany do drzewca, liny lub drążka. Istnieje kilkadziesiąt rodzajów weksyliów, z których najbardziej rozpowszechnionym w przeszłości były proporzec i chorągiew, a obecnie flaga, banner, bandera, sztandar i proporzcyk” – Alfred Znamierowski, *Insignia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003, s. 6.

Kolejnym niszczącym dla tkanin czynnikiem jest wilgoć. Weksyliom zaszkodzić może zarówno: nadmiar, niedostatek, jak i nagłe wahania wilgotności. Mała wilgotność powietrza przyczynia się do przesuszenia włókien, które stają się kruche i łamliwe. Nagłe zmiany wilgotności powietrza wywołują zmiany rozmiaru włókien, co powoduje powstawanie tarć, te z kolei obniżają wytrzymałość poszczególnych włókien. Duża wilgotność powietrza stwarza doskonałe warunki do rozwoju mikroorganizmów. Powietrze o wilgotności 60 – 70%, przy temperaturze pomiędzy 20-25°C jest doskonałym środowiskiem do rozwoju szkodników biologicznych i mikroorganizmów, takich jak grzyby czy bakterie. Zmiany temperatury nieodzownie wiążą się ze zmianą wilgotności. Wzrost temperatury powoduje przyspieszenie procesów starzenia i osłabienie włókien, dlatego też należy ograniczyć prasowanie weksyliów do minimum, a tkanin zabrudzonych nie wolno prasować wcale. Z powyższych powodów zalecana się następujące warunki: wilgotność 50-55% RH, temperatura 10-16°C przy przechowywaniu oraz 16-20°C podczas ekspozycji¹⁰.

Warto również wspomnieć o zanieczyszczeniach powietrza. Występuje w nim wiele szkodliwych gazów, takich jak: siarkowodor czy dwutlenek siarki i pyły. Kurz oraz brud, a w szczególności zbierająca się w nich wilgoć, przyspieszają niszczenie tkanin. Wszelakiego rodzaju cząstki brudu sprzyjają destrukcyjnym reakcjom chemicznym. Miejscowe zabrudzenia, powstałe w czasie użytkowania sztandarów i proporców, jak plamy tłuszczu, rdzy, sadza, produkty spalin czy kwasy, zabarwiają tkaniny, rozkładają, a czasami całkowicie niszczą tkaninę. Destrukcja tkaniny zaczyna się podczas codziennego użytkowania sztandaru.

Podczas uroczystości weksylia narażone są na zmienne, niezależne od nas czynniki pogodowe: opady deszczu, śniegu, słońce, ujemne jak i bardzo wysokie temperatury. Często poprzez nasze nieprzemysłane działania (składanie, umieszczanie gabloty w zasięgu słońca, prasowanie) sami przyczyniamy się do osłabiania struktury tkaniny. Pamiętać należy, iż nie zawsze pozycja wisząca jest właściwą pozycją do przechowywania sztandaru, gdyż jego osłabione włókna mogą pękać pod własnym ciężarem¹¹.

Do konserwacji i renowacji, jak wspomniano powyżej, spośród całej kolekcji wyselekcjonowano muzealia o dużej wartości zarówno historycznej, jak i dokumentalnej. Bardzo zły stan zachowania wykluczał możliwość wykorzystania sztandarów, ekspozowania oraz udostępniania. Zaniechanie interwencji konserwatorskiej w znacznym stopniu przyspieszyłoby proces degradacji obiektów i spowodowało dalsze nieodwracalne zmiany. Planując i wykonując, w przeszłości jak i w przyszłości, prace konserwatorsko-restauratorskie chcemy osiągać kilka celów. Podstawowym, wpisanym w statut Muzeum Harcerstwa, jest ochrona zabytków zgromadzonych w zbiorach. Pozostałe główne cele to: niedopuszczenie do całkowitego rozpadu sztandarów, wyeliminowanie przyczyn destrukcji, zabezpieczenie ich przed procesami postępującej degradacji oraz przywrócenie im walorów estetycznych, jak i funkcji ekspozycyjnej, co wskazane jest ze względu na wartości historyczne zabytków.

Spośród poddanych pracom konserwatorsko-restauratorskim siedmiu sztandarów uwagę poświęcam trzem z nich. Wy różniają się one nie tylko tym, iż znane są ich losy. Godna podkreślenia jest wytrzymałość środowisk, z których pochodzą zabytki, w staraniach o zapewnienie im

10. Szczegółowe informacje w dokumencie polskiej wersji Normy Europejskiej PN-EN 15757:2012P.

11. Przygotowano na podstawie prezentacji: Jadwiga Kozłowska, Przechowywanie i ekspozycja tekstyliów zabytkowych. Przyczyny zniszczeń skutki działania czynników niszczących w poszczególnych warstwach i elementach zabytku, Warszawa 2014 r. – dokument elektroniczny.

jak najdłuższego „trwania” oraz właściwej opieki konserwatorskiej.

Na zły stan wszystkich wybranych do omówienia sztandarów wpłynęły wspomniane wyżej czynniki zewnętrzne i wewnętrzne. Podczas użytkowania zgodnie ze swoją funkcją narażone były przez dziesięciolecia na oddziaływanie zmiennych warunków atmosferycznych, wilgotności, zmiennej temperatury, promieniowania UV i IR, kurzu, zanieczyszczenia oraz na uszkodzenia mechaniczne. Czynniki te oddziaływały zmiennie i z różną intensywnością podczas użytkowania, jak i wieloletniego przechowywania¹².

Prace nad każdym z obiektów podzielić można na pięć etapów: dokumentacji (stan zachowania obiektu, sporządzenie dokumentacji fotograficznej i opisowej; analiza stanu zachowania i budowy technologicznej obiektu; szczegółowy program prac konserwatorskich), dezynfekcji (demontaż sztandaru i pobranie próbek do wykonania badań identyfikacji włókien; wykonanie prób testowych oczyszczania poszczególnych elementów obiektu; oczyszczenie poszczególnych elementów sztandaru i malarstwa, usunięcie deformacji), przygotowania materiałów do konserwacji (wybór i zakup materiałów; ufarbowanie tkaniny i greży), konserwacji i restauracji (konserwacja tkaniny metodą szycia i klejenia; konserwacja malarstwa; konserwacja haftów, aplikacji tekstylnych, galonów, frędzli; zmontowanie sztandaru zgodnie z pierwotną techniką wykonania), opracowania dokumentacji fotograficznej i opisowej przeprowadzonych prac konserwatorskich.

W omówieniu przeprowadzonych przy poszczególnych sztandarach prac wybrane zostały jedynie najciekawsze informacje, w zależności od specyfiki obiektu i wykonanych przy nim zabiegów. Dla każ-

dego z weksyliów przedstawiona została: datacja, materiały i technika wykonania, opis fizyczny, stan zachowania przed konserwacją oraz wybrane elementy etapów prac konserwatorsko-restauratorskich. Najszerzej omówiono prace wykonane przy sztandarze 1 Drużyny Harcerskiej w Pińczowie, gdyż podobne zabiegi, jakim został poddany, wykonano również przy pozostałych obiektach.

Sztandar I Pińczowskiej Drużyny Harcerzy im. gen. J. Sowińskiego został ufundowany w 1919 r. i poświęcony w dniu 9 marca 1919 r. podczas szkolnej uroczystości w Gimnazjum Męskim w Pińczowie. Aktu poświęcenia dokonał prefekt ks. Konstanty Aksamitowski. Fundatorami sztandaru był „patronat drużyny”¹³. Do wybuchu II wojny światowej Przyrzeczenie na sztandar I PDH składali wszyscy pińczowscy harcerze. W latach 1939-1945 sztandar przechowywano w kilku miejscach, które były znane jedynie nielicznym osobom. Z tego też powodu po wojnie sztandar odnaleziono dopiero w 1946 r., gdyż harcerze, którzy go ukryli po raz ostatni, z powodów politycznych musieli opuścić miasto. W dniach 29 sierpnia – 2 września 1946 r. w Pińczowie zorganizowano uroczyste obchody z okazji 30-lecia harcerstwa pińczowskiego. Kulminacją uroczystości była polowa msza święta odprawiona na Rynku. Po jej zakończeniu nastąpiło uroczyste przekazanie sztandaru ówczesnemu drużynowemu 1 PDH Henrykowi Krawcowi. Aktu przekazania dokonał Feliks Białkiewicz komendant Hufca Szarych Szeregów Zbigniewo-Pińczów¹⁴. W wyniku późniejszych wydarzeń, aby uchronić sztandar przed konfiskatą UB, postanowiono oddać go na przechowanie w depozyt do archiwum kościelnego. Przekazano go w nocy pod koniec 1948 r. proboszczowi ks. Kozłowskiemu. Niestety w wyniku donosu został skonfiskowany¹⁵.

12. Jadwiga Kozłowska, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Sztandar Hufiec Harcerzy w Skierniewicach, 1913. Warszawa 2014 r., s. 8 – na prawach rkps, dokumentacja Muzeum Harcerstwa.

13. Najprawdopodobniej autor ma na myśli Koło Przyjaciół Drużyny. Zob. Andrzej Rembalski, Kalendarium Harcerstwa na Kielecczyźnie 1911-1981, s. 15 – na prawach rkps Muzeum Harcerstwa.

14. W innej relacji aktu przekazania dokonano 24.09.1946.

15. Zbigniew S. Sobczyk, Dzieje historycznego sztandaru 1 Pińczowskiej Drużyny Harcerskiej im. gen. J. Sowińskiego, Warszawa, 8.03.2007 r. – kserokopia w dokumentacji sztandarów MH.

Dalsze losy zabytku nie są znane, wiadomo, że ponownie w rękach harcerzy znalazł się w 1984 r. Wówczas sztandar I Drużyny Harcerskiej w Pińczowie przyniósł do Głównej Kwatery ZHP Władysław Węgler. W wyniku starań pińczowskiego środowiska harcerskiego 20 maja 1993 r. sztandar przekazano w depozyt do Muzeum Regionalnego w Pińczowie. W dniu 5 lipca 2007 r. Muzeum Regionalne wypożyczyło go Muzeum Harcerstwa do celów ekspozycyjnych (na wystawę przygotowaną z okazji 100-lecia skautingu organizowaną przez MH gościnnie w salach Muzeum Narodowego w Kielcach). W wyniku uzgodnień między władzami ZHP a kierownikiem Muzeum Regionalnego w Pińczowie sztandar powrócił na pewien czas na ul. Konopnickiej 6. Został tam zinventaryzowany, wyceniony i poddany ocenie konserwatorskiej. Do zintensyfikowania rozmów o powrocie sztandaru do Pińczowa doszło w czerwcu 2011 r.¹⁶ z inicjatywy wychowanka pińczowskiego harcerstwa Piotra Strzeleckiego. Wówczas też ukonstytuowała się Grupa Inicjatywna w sprawie sprowadzenia sztandaru harcerskiego z 1919 r. do Pińczowa. Celem grupy było m. in.: podpisanie listu intencyjnego oraz pozyskanie środków na konserwację i renowację. W dniu 6 września 2012 r. odbyło się spotkanie Dyrektora Muzeum Regionalnego w Pińczowie i dwóch seniorów harcerskich z dyrekcją Muzeum Harcerstwa. Ustalono wówczas, iż Muzeum Harcerstwa postara się o uzyskanie funduszy z dotacji celowych MKiDN na konserwację sztandaru, a niezbędny do realizacji zadania wkład własny zostanie utworzony z funduszy zebranych przez Muzeum Regionalne w Pińczowie, harcerskie środowisko pińczowskie i Muzeum Harcerstwa. Ostatecznie fundusze na prace konserwatorskie i restauratorskie udało się pozyskać w 2013 r.

16. Dokonana w 2009 r. ocena konserwatorska sztandaru uniemożliwiła oddanie go w depozyt bez uprzednich zabiegów konserwatorskich.

Płat pińczowskiego sztandaru wykonano z tkaniny bawełnianej w kolorze amarantowym oraz jedwabnej w kolorze białym. Tak inskrypcje, jak i przedstawienia umieszczone z obu stron płatu wykonano metodą aplikacji z aksamitu i rypsu oraz uzupełniono elementami haftu.

Sztandar był mocno zabrudzony i zdeformowany. Na całej powierzchni występowały liczne uszkodzenia. Kolorystyka tkanin uległa zmianie, zwłaszcza na tkaninach aplikacji lilijki i napisów (aksamitna tkanina zmieniła barwę z fioletowej na szarą). Strona amarantowa wypłowiła do barwy jasno różowej a nawet różowobeżowej. Wyraźne różnice barwy widoczne były zwłaszcza wzdłuż linii przekątnej płatu. Ponadto występowały liczne drobne plamki o barwie rdzawej i szarej. Druga strona płatu, pierwotnie biała, była poszarzała i pożółkła, zmieniła wręcz barwę na szarougrową, dodatkowo na całej powierzchni występowały liczne plamy i zacieki. Frędzle, galon i nici w obszyciach aplikacji utraciły swoją pierwotną intensywność. Tkaniny obu stron były mocno pozagniatane i poprzecierane w miejscach zagnieciań. Na stronie białej, wzdłuż boków sztandaru, występowały większe uszkodzenia – rozdarcia i ubytki, jak i liczne drobne plamy: filetowe, niebieskie od tuszu długopisu, rdzawe oraz drobne plamki czarne, stanowiące ślady po mikroorganizmach, pleśniach, oraz szarougrowe zacieki. Tkanina posiadała pęknięcie przy jednym z zawiesznień. W pobliżu aplikacji lilijki materiał zafarbował na kolor fioletowy. Aplikacje i galon były miejscowo odspojone od podłoża, a oderwane fragmenty uległy mocnemu zagnieceniu i poprzecieraniu. Na runie tkaniny aksamitnej występowały miejscowe wytarcia. Haftki koralików posiadały uszkodzenia, wybrakowania i deformacje. Haftki, które wykonano z jasnych nici, były znacznie zabru-

dzone. Galon pokrywały plamy od rdzy. Zdeformowaniu, poprzecieraniu a nawet miejscowemu rozkręceniu uległy także frędzle. Ponadto ubytek frędzli znajdował się na skraju górnym płatu. Korozji uległy również metalowe elementy służące do zawieszenia sztandaru do drzewca.

Na sztandarze były widoczne próby wcześniejszych napraw, o czym świadczyły nowe szwy w miejscach ubytków, wtórne podszycia, ślady po naprawach i przeróbkach. Wszystkie te prace, wykonane z dobrych chęci amatorską ręką, spowodowały zmianę wymiaru oraz zniekształcenia formy płatu. Ponadto ślady nierównomiernego wypłowienia na tkaninie amarantowej mogą świadczyć o przesuwaniu aplikacji orłów oraz cyfr¹⁷.

W przypadku sztandaru „pińczowskiego” założenia konserwatorskie obejmowały zachowawczy charakter prac. Nie obejmowały rekonstrukcji brakujących elementów – w tym przypadku frędzli i elementów zawieszenia. Uzupełnienie ubytków koralików w partii haftów koron przyjęto za właściwe z uwagi na czytelność formy i walory estetyczne zabytku.

Pierwszy etap prac polegał na demontażu poszczególnych elementów, wówczas też pobrano próbki materiałów, z których wykonano sztandar, do badań identyfikacyjnych.

Drugi etap obejmował oczyszczenie poszczególnych zdemontowanych elementów sztandaru. Powierzchnie zewnętrzne obiektu oczyszczono mechanicznie z warstwien kurzu przy użyciu odkurzacza. Proces oczyszczania rozpoczęto od wykonania prób testowych oczyszczania poszczególnych elementów obiektu – tkaniny płatu i nici haftów – oraz wykonania prób usunięcia plam odczynnikami chemicznymi w roztworach o niskim stężeniu. Próby wykonywano wielokrotnie, niestety nie wszystkie plamy udało

się usunąć. Dobre rezultaty osiągnięto w przypadku usuwania plam rdzy przy zastosowaniu roztworu kwasu szczawikowego, w wielu miejscach brunatnordzawe plamy pojaśniały, a w niektórych miejscach zostały trwale usunięte, m. in. na galonie. W roztworze wodnym właściwego detergentu usunięto kolejne zabrudzenia z poszczególnych elementów sztandaru.

Po pracach oczyszczających ustabilizowano nitki wątku i osnowy tkanin przywracając im prostopadłe kierunki. W procesie suszenia usunięto deformacje. Napinając tkaninę na płytę piankową doprowadzono do ich ustabilizowania, proces suszenia uważnie obserwowano, by w miarę potrzeby zmieniać naprężenie tkaniny w celu usunięcia deformacji. Karabińczyki oczyszczono z produktów korozji i zabezpieczono preparatem Paraloid B.

Tkaninę z jedwabiu naturalnego ufarbowano odpowiednio do barwy oryginału oraz naniesiono spoiwo na bazie żywicy akrylowej.

Rozpoczynając fazę konserwacji, zabezpieczono uszkodzone miejsca białej tkaniny na podkładach z przygotowanej wcześniej tkaniny jedwabnej pokrytej klejem akrylowym i zabezpieczono ścięgami nitki kładzonej. Aplikowane orły – w miejscach zerwanych nitek haftów – przymocowano odpowiednimi nitkami bawełnianymi i jedwabnymi. Odspojone aplikacje z aksamitu przymocowano do podłoża ścięgiem naśladowczym.

Przedostatnim etapem prac było scalewanie części obiektu zgodnie z pierwotną techniką. Zdemontowane aplikacje orły i cyfry zamontowano do tkaniny płatu, przszyto nićmi bawełnianymi w kolorze białym. Do tkaniny płatu w kolorze amarantowym zamontowano galon ścięgiem przed igłą nićmi bawełnianymi w kolorze żółtym. Dopasowano strony sztandaru i zszyto krawędzie ścięgiem krytym nić-

17. Na podstawie: Jadwiga Kozłowska, Dokumentacja Prac Konserwatorskich i Restauratorskich. Sztandar 1 Drużyny Harcerskiej w Pińczowie, Warszawa 2013 – na prawach rkps w Muzeum Harcerstwa w Warszawie.

mi bawełnianymi. Następnie przszyto frędzle. Karabińczyki zamontowano na taśmach bawełnianych. W celu równomiernego rozłożenia ciężaru własnego obiektu i wyeliminowania deformacji, które mogą powstać podczas ekspozycji obiektu w pozycji wiszącej, wszyto taśmy pomiędzy karabińczykami¹⁸.

W harcerskiej kolekcji muzealnej znajdują się również sztandary, które pochodzą z ziem nieleżących obecnie w granicach Polski, jak i takie, które są świadectwem działalności harcerstwa wśród Polaków mieszkających w różnych zakątkach świata. Z tej grupy dwa zabytki poddane zostały pracom konserwatorsko-restauratorskim.

Sztandar Lwowskiej Chorągwi Harcerzy, ufundowany i ofiarowany harcerzom w 1933 r. jako dar od społeczeństwa i wojska w 15. rocznicę obrony Lwowa, w okresie II wojny światowej za pośrednictwem Leopolda Admicio trafił do Przemysła. Tam w 1945 r. został oddany na przechowanie do przemyskiego kościoła ojców franciszkanów. W obawie przed represjami ukrywany był do 1989 r., kiedy to po raz pierwszy został oficjalnie zaprezentowany podczas obchodów Święta Niepodległości przy okazji poświęcenia kamienia węgielnego pomnika Orląt Przemyskich. Zniszczenia materiału wskazują, że przez długi czas przechowywany był w warunkach średniego nasycenia wilgocią przy jednoczesnym braku dostępu powietrza, co spowodowało rozpoczęcie procesu butwienia.

Do Muzeum Harcerstwa trafił z rąk przemyskich seniorów w grudniu 2007 r. Pomimo przywiązania do sztandaru i chęci zatrzymania go na terenie, z którym był związany od końca II wojny światowej, seniorzy dla dobra weksylium postanowili oddać go do muzeum mając świadomość potrzeby przeprowadzenia konserwacji

wynikającą z nieustannie postępującej degradacji tkaniny. Wpisanie lwowskiej pamiętki w harcerski inwentarz muzealny było jedyną drogą, by pozyskać dofinansowanie na jego konserwację oraz zatrzymać w harcerskich rękach¹⁹. W listopadzie 2007 r. tuż przed przekazaniem sztandaru do muzeum podpisano „List intencyjny – porozumienie” pomiędzy Muzeum Harcerstwa a przemyskim środowiskiem harcerskim. W dokumencie przemyskie środowisko harcerskie zobowiązało się do pomocy w zorganizowaniu środków na konserwację sztandaru, a Muzeum Harcerstwa do opracowania kosztorysu konserwacji oraz zlecenia jej wykonania, jak i oddania sztandaru w depozyt jednemu z muzeów przemyskich na okres trwania wystawy zorganizowanej z okazji 100-lecia harcerstwa przemyskiego²⁰. Obie strony wywiązały się ze swoich zobowiązań. Dofinansowanie na przeprowadzenie prac pozyskano z funduszy pozostających w dyspozycji MKiDN, przyznawanych w ramach projektów konserwatorskich. Pozyskaniem środków na wkład własny, z wielką pieczołowitością i wspaniałym rezultatem, zajęli się Andrzej Kędziński i Julian Kurek, organizując wraz z Harcerskim Kręgiem Seniorów w Przemysłu ogólnopolską zbiórkę pieniędzy.

Sztandar ten, podobnie jak i poprzedni, był silnie zabrudzony i zdeformowany (pofalowania, zagniecenia i zmarszczenia). Wskutek widocznych napraw, złych warunków przechowywania oraz ciężaru własnego tkanina z formy prostokątnej przekształciła się w trapez. Na stronie awersu, wykonanej z jedwabnej tkaniny w kolorze kremowym, można było zaobserwować znaczną degradację i osłabienie włókien, które miały tendencję do wykruszania się. Największe uszkodzenia występowały wzdłuż krawędzi, na których uwidoczniły się liczne ubytki, przetarcia i spękania. Najkruchsze

18. Na podstawie: Jadwiga Kozłowska, Dokumentacja Prac Konserwatorskich i Restauratorskich. Sztandar 1 Drużyny Harcerskiej w Pińczowie, Warszawa 2013 – na prawach rkps w Muzeum Harcerstwa w Warszawie.

19. W Muzeum Harcerstwa znajduje się list Prezydenta Miasta Przemysła, znak KPM.0716/8/07, z dnia 18.10.2007 r., w którym prezydent Robert Chroma informuje, iż nie może wspomóc finansowo inicjatywę konserwacji weksylium, gdyż nie figuruje ono w rejestrze zabytków, ani w równoznacznym mu inwentarzu muzealnym.

20. List intencyjny – porozumienie w sprawie: Sztandaru Harcerzy Chorągwi Lwowskiej 1911-1933, listopad 2007 r. – w dokumentacji Muzeum Harcerstwa dotyczącej przekazania sztandaru.

były miejsca złożenia tkaniny, na linii podłoża oraz fałdach. Górne rogi odcinały się wyraźnie od pozostałej części płatu, były to ślady przeprowadzanych wcześniej amatorskich reperacji. Dobrze zachowała się podszywka z bawełnianego płótna oraz tasiemka mocująca kółka do zawieszenia płatu na drzewcu. Na czerwonej stronie rewersu widoczne były niewielkie wypłwienia barwy. Miejscami odspojeniu od podłoża uległy hafty. W części haftu orła odnotowano ubytki przędzy wełnianej, powstałe najprawdopodobniej wskutek działalności moli oraz innych owadów. Użyte przy sztandarze nici z metalowym oplotem pociemniały i utraciły swój pierwotny połysk. Frędzle pokryły się produktami korozji, a przy brzegach pojedyncze bajorki uległy rozkręceniu. Metalowe kółka mocujące zostały zniekształcone oraz zabrudzone.

Zgodnie z założeniami konserwatorskimi obiekt poddano oczyszczeniu, wzmocnieniu osłabionej struktury tkaniny, usunięciu zniekształceń. Rezultatem ostatecznym prac było przywrócenie mu funkcji obiektu zabytkowego przeznaczonego do ekspozycji.

Po demontażu poszczególnych części weksylium na uwagę zasługuje kilka faktów procesu konserwacji. Z powodu silnego farbowania czerwonej tkaniny rypsowej oczyszczono ją jedynie mechanicznie. Korzystając z odkurzacza oraz pędzla wymieciono liczne zanieczyszczenia ulokowane między włóknami tkaniny i nitkami haftów. Plamy i zabrudzenia usunięto odczynnikami o niskim stężeniu. Ubytki w hafcie orła uzupełniono techniką hafciarską zgodną z pierwotnym wzorem, stosując odpowiednią przędzę wełnianą i nitkę bawełnianą. Odspojone nitki haftów na powrót przymocowano. Podobnie jak przy poprzednim sztandarze, tak i tu płat kremowy oczyszczono w kąpielii wodnej z detergentem, a deformacje usuwano

w procesie naturalnego suszenia tkaniny. Z powodu licznych ubytków stronę awersu należało podłożyć tkaniną dublażową. Przygotowano ją farbując tkaninę z jedwabiu naturalnego barwnikiem dostosowanym kolorystycznie do barwy tkaniny zabytkowej. Na przygotowany dublaż naniesiono spoiwo. Brzegi jasnej tkaniny rypsowej uformowano zgodnie z pierwotnym kształtem, by następnie ułożyć luźne nitki tkaniny przywracając im prostopadłe kierunki wątku i osnowy. Płaty tkaniny dublującej wraz ze spoiwem naklejono na brzegi płatu od strony rewersu. Pozostałe luźne nitki wątku i osnowy zabezpieczono metodą szycia greżką ściągami siatki konserwatorskiej, gęstość ściągów dostosowano do stopnia uszkodzeń²¹.

W zaleceniach konserwatorskich dla użytkownika, ze względu na stan zachowania obiektu, wykluczono jego ekspozowanie w pozycji wiszącej. Nie uniemożliwiło to jednak oddania sztandaru na rok w depozyt do Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu. Zgodnie z wolą przemysłowych harcerskich seniorów wkrótce zostanie przekazany w bezterminowy depozyt do Muzeum Narodowego w Przemyślu.

Wyjątkowy w kolekcji Muzeum Harcerstwa jest sztandar 1 Amurskiej Męskiej Drużyny im. Tadeusza Kościuszki z 1918 r. nie tylko ze względu na czas i teren, z jakiego pochodzi, a jest nim Syberia, ale również na technikę wykonania oraz historię.

Zręby 1 Amurskiej Drużyny Harcerskiej powstały w 1917 r. Jej twórcą był przybyły do Władywostoku z Kijowa Zygmunt Jankowski. Spośród dzieci tamtejszej Polonii (potomkowie zesłańców syberyjskich po zrywach niepodległościowych w XIX w.) zebrał grupę młodzieży (znalazła się w niej również spora grupa sierot, dzięki nim sztandar przetrwał do naszych czasów), z której stworzył drużynę harcer-

21. Na podstawie: Jadwiga Kozłowska, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Sztandar Lwowskiej Chorągwi Harcerzy ZHP z 1933 r., Warszawa 2011 – na prawach rkps, Muzeum Harcerstwa.

ską. Jej pierwsza zbiórka odbyła się w dniu 29 listopada 1917 r. Wśród młodzieży krzewiono myśl niepodległościową, zachęcano do udziału w uroczystościach narodowych i kościelnych. Harcerze organizowali dla Polonii wieczorki poświęcone historii i kulturze polskiej. W październiku 1918 r. chory Jankowski zrezygnował z funkcji drużynowego, jego miejsce zajął Karol Zalewski. Podzielił on drużynę na dwa plutony – męski i żeński. Na czele plutonu żeńskiego stanęła Maria Miecznikowska, a na czele męskiego Antoni Gregorkiewicz. W pierwszą rocznicę założenia drużyny nadano jej imię Tadeusza Kościuszki. Wówczas podczas uroczystości rocznicowych w Domu Polskim drużyna otrzymała sztandar ufundowany przez miejscową Polonię. Aktu poświęcenia dokonał biskup władywostocki Karol Śliwowski. W lutym 1919 r. drużynowym został Józef Jakóbkiewicz, a po kilku miesiącach Antoni Gregorkiewicz, jednostka liczyła wówczas 136 osób. Latem 1919 r. zorganizowano pierwszy obóz letni drużyny na tzw. Ruskiej Wyspie. Wzięty w nim udział 74 osoby. W 1922 r. drużynę oficjalnie rozwiązano. Dzięki staraniom Polskiego Komitetu Ratunkowego zorganizowano ewakuację polskich dzieci z Syberii. Część sierot trafiła do Wejherowa. Umieszczono je w Zakładzie Wychowawczym Dzieci Syberyjskich, którego kierownictwo objął Józef Jakóbkiewicz. Wśród jego wychowanków znaleźli się również członkowie 1 Amurskiej, którzy przywieźli ze sobą sztandar. Praca harcerska została więc wznowiona, powstał Harcerski Hufiec Syberyjski w Wejherowie. Kontynuował on tradycje drużyny z Władywostoku. Jednostkę harcerską zlikwidowano ostatecznie w październiku 1928 r. wraz z likwidacją wejherowskiego zakładu²². Sztandar przez wiele lat przechowywali zapewne byli członkowie drużyny. Dzięki ich

przywiązaniu do syberyjskiej pamiątki nie został on oddany w latach trzydziestych do Głównej Kwatery Harcerzy, jak pozostałych 5 sztandarów z hufców wschodnich, które następnie uległy zniszczeniu w czasie II wojny światowej (zachował się jedynie akt przekazania sztandarów do GK ZHP, który znajduje się w muzealnym archiwum). W latach dziewięćdziesiątych środowisko sybirackie przekazało weksylium Związkowi Harcerstwa Polskiego na ręce ówczesnej przewodniczącej ZHP hm. Marii Hrabowskiej. Bezpośrednio do Muzeum druhna Maria przekazała sztandar w sierpniu 2007 r.

Na uwagę zasługuje materiał, z którego wykonano zabytkowy obiekt, zwłaszcza hafty. Do tła awersu użyto tkaniny bawełnianej w kolorze białym, a rewersu jedwabnej tkaniny w kolorze amarantowym. Inskrypcje i przedstawienia z obu stron wykonano haftem z przędzy wełnianej w kolorze białym, kremowym, jasnobrązowym i żółtym. Hafty zostały wykonane przez dwie tkaniny, wierzchnią i podszewkę. Przed przystąpieniem do zabiegów konserwatorsko-renowatorskich weksylium było mocno zabrudzone i zdeformowane. Na tkaninach płatu uwidoczniły się pofalowania wokół haftów, na całej powierzchni występowały zagniecenia, w miejscach niektórych zagnieceń powstały przetarcia.

Na tkaninie czerwonej występowały liczne przetarcia i drobne ubytki. Wzdłuż boków sztandaru powstały znacznie większe uszkodzenia w postaci rozdarć i ubytków. Przy czole płatu, tuż przy zwieszeniach, tkanina posiadała pęknięcie wzdłuż całej krawędzi. Na haftach wykonanych białymi nićmi występowały zabrudzenia, co uwidoczniło się na hafcie orła w postaci ciemnoszarych plam.

Tkanina biała była mocno poszarzała i pożółkła oraz zafarbowana przy brzegach na

22. Dariusz Szczecina, Hufiec Syberyjski, "Pomorskie harcerstwo. Zeszyt historyczny Chorągwiej Komisji Historycznej w Gdańsku", nr 4, maj 2001, s. 26.

jasnoróżowy kolor. Na całej powierzchni występowały liczne drobne plamki różnej barwy. Przy czole płatu uwidoczniły się skupiska ciemnoszarych i brązowych plam, a wzdłuż krawędzi powstały przetarcia tkaniny. Hafty były mocno zabrudzone i miejscowo odspojone od podłoża. Szwy przy czole posiadały liczne uszkodzenia, widoczne były ślady wyprucia i wtórnego podszycia. Brakowało kompletu elementów zawieszenia, z którego zachowały się trzy karabińczyki. Frędzle były zdeformowane a metalowe opłoty ściemniałe i miejscami poprzecierane. Na chwoście metalowe opłoty końcówek frędzli rozkręciły się i oddzieliły.

Założenia konserwatorskie były podobne jak w przypadku poprzednich weksyliów. Prace miały wyeliminować przyczyny destrukcji, zabezpieczyć substancję zabytkową przed procesami dalszej degradacji, zapewnić jej techniczną trwałość, przywrócić walory estetyczne oraz przygotować zabytek do ekspozycji.

Tak samo jak w przypadku sztandaru lwowskiego, tak i sztandar Drużyny Amurskiej wymagał połączenia tkaniny zabytkowej z tkaniną dublażową przygotowaną z zabarwionego na odpowiedni kolor jedwabiu naturalnego. Z uwagi na dobro obiektu zrezygnowano z wszycia karabińczyków umożliwiających mocowanie płatu do drzewca. W celu ułatwienia ekspozycji płatu w pozycji wiszącej wykonano na brzegu czola tunel usztyty z rękawa jedwabiu.

Wykonane prace konserwatorskie i restauratorskie przyniosły ciekawe efekty również w przypadku pozostałych nieomówionych powyżej czterech sztandarów. Poprawa stanu zachowania tkaniny zabytkowej jest świetnie widoczna przy sztandarze XI Warszawskiej Żeńskiej Drużyny Harcerki. Sztandar ten wykonano z jedwabiu, a wszelkie inskrypcje

i przedstawienia, z wyjątkiem aplikowanego krzyża harcerskiego, wykonano odręcznie farbą. Płat już wcześniej przechodził liczne amatorskie reperacje, jednak w momencie oddawania do konserwacji jedwabna tkanina wierzchnia dosłownie kruszyła się w rękach.

Ciekawie przedstawiają się również prace wykonane przy sztandarach z Białaczowa oraz Piotrkowa Trybunalskiego. W płaty obu sztandarów wszyto wizerunek Matki Boskiej wykonany odpowiednio na płótnie i papierze. Proces konserwacji obu tych sztandarów był znacznie dłuższy, gdyż każdym z nich zajmowało się dwóch konserwatorów tkanin i malarstwa na płótnie oraz papierze.

W latach 2011-2014 zabiegom konserwatorskim i restauratorskim poddano siedem sztandarów. Wszystkie wykonane prace w głównej mierze zostały sfinansowane w ramach dotacji celowych z funduszy pozostających w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Niezbędne wkłady własne były częściowo finansowane ze środków zebranych i ofiarowanych przez środowiska harcerskie, z których pochodzą sztandary. Wykonane przy sztandarach zabiegi przyniosły następujące rezultaty:

- sztandary odzyskały artystyczno-plastyczny wyraz obiektu zabytkowego przeznaczonego do ekspozycji;
- usunięte zostały deformacje poszczególnych elementów obiektów: tkaniny, haftu, galonu, frędzli;
- ubytki tkanin i hafty zostały uzupełnione zgodnie z pierwotną techniką; wizerunki Matki Boskiej wykonane na podobrazii z płótna („Białaczków 1928” – MH/11/ZG) i papieru („Piotrkowskie Skautki Kolegom z Kompanii” – MH/14/ZG) odzyskały artystyczno-plastyczny wyraz; tkaniny sztandarów i malarstwo („Bia-

łączów 1928” –MH/11/ZG, „Piotrkowskie Skautki Kolegom z Kompanii” –MH/14/ZG i XI Warszawskiej Żeńskiej Drużyny Harcerskiej –MH/15/ZG) zostały zabezpieczone przed przyspieszonym procesem degradacji, wzmocnione technicznie i oczyszczone.

Ponadto do każdego sztandaru opracowano dokumentację konserwatorską zawierającą dokumentację fotograficzną i opisową przed konserwacją, po konserwacji oraz przeprowadzonych prac konserwatorskich; sposób eksponowania i przechowywania obiektu po konserwacji oraz zalecenia konserwatorskie dla tkanin zabytkowych; wyniki badań dotyczące techniki i technologii sztandarów; stratygrafię wykonaną przed i po konserwacji; zestawienie materiałów pierwotnych i wtórnych użytych do wykonania sztandarów; technikę i analizę sposobu wykonania oraz informację o przyczynach powstałych zniszczeń. Zespół Muzeum Harcerstwa nieustannie ma nadzieję, że w przyszłości liczne środowiska lokalne, idąc z przykładem

pińczowskich i przemyskich harcerzy, zaktywizują się, pozwalając wpisać swoje sztandary w inwentarz muzealny oraz wspomogą Muzeum Harcerstwa w pozyskiwaniu funduszy na renowację i konserwację oddanych mu sztandarów. „Oddanych” nie oznacza tu przeliczanych w celu zamknięcia w magazynie muzealnym. „Oddanie” równoznaczne jest z wpisaniem do inwentara muzealnego, poddanie wycenie i ocenie konserwatorskiej. Kolejnym krokiem „oddania” jest przekazanie sztandaru, jeśli będzie taka wola harcerskiego środowiska lokalnego, w depozyt do lokalnej jednostki muzealnej, gdzie będzie mógł być eksponowany zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi. Przykładem niech będą sztandary z Łowicza, Tomaszowa Mazowieckiego, Pińczowa, Przemysła, Bydgoszczy, Pruszkowa i Radomia.

Każdy harcerski sztandar jest substancją unikalną, niepowtarzalną – jedynym w swoim rodzaju zabytkiem, miejmy to na uwadze i starajmy się nieustannie dbać o nasze harcerskie dziedzictwo.

SCOUT BANNERS AND MUSEOLOGY

In the article there are presented Polish Scouting and Guiding Museum's experiences with fabric maintenance on the examples of the oldest scout banners gathered in Museum's collection. Among the standards there are those of 1st General Sowiński Scout Troop in Pińczów, 1st Tadeusz Kościuszko Amur Boy Scouts Troop and flag of Lviv Boy Scouts Region. By demonstrating the stage of destruction of each fabric prior to the conservation and the undertaken methods, the author highlights the need of proper care and preservation of scout banners at the times of the customary use. The starting point for the fabric maintenance issue is the history of assembling the standard collection in the Polish Scouting and Guiding Museum and the presentation of external factors destroying the fabric, even with no further exposure to them.